

شناسایی راهبردهای توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد در جزیره قشم از نگاه فعالان بوم‌گردی با استفاده از مدل استراتژیک SOAR

مهدی میرزاده کوهشاهی^۱

استادیار گروه جغرافیا دانشگاه هرمزگان

منارستمی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی اکوتوریسم دانشگاه هرمزگان

چکیده

پایداری اکوتوریسم مستلزم مشارکت همه جانبه جامعه میزبان در پروژه‌های اکوتوریسم است. اکوتوریسم جامعه بنیاد رویکردی است که در آن جامعه محلی به مثابه بانی و مروج توسعه بوم‌گردی عمل می‌کند و مشارکت همه‌جانبه‌ای در توسعه اکوتوریسم دارد. هدف این پژوهش شناسایی راهبردهای توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد جزیره قشم از نگاه فعالان بوم‌گردی است. روش پژوهش توصیفی - پیمایشی و کاربردی است که با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) انجام گرفته و نتایج حاصله از تحلیل SWOT برای شناسایی قوت‌ها و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها و از مدل استراتژیک SOAR برای تدوین استراتژی توسعه و تشریح قوت‌ها، فرصت‌ها، آرمان‌ها و نتایج استفاده شده است. مهمترین راهبرد حاصل از تحلیل SWOT، راهبرد بازنگری (محافظه کارانه) است که باید از مزیت‌هایی که در فرصت‌ها نهفته است در جهت جبران نقاط ضعف استفاده شود. همچنین در اولویت‌بندی راهبردهای ارائه شده در مدل SOAR، اولویت اول به برگزاری جلسات سالانه یا فصلی به منظور سنجش گردشگری، ارائه راهبردهای نو و برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری جزیره با تبلیغات مناسب بود. بنابراین بر اساس هر دو مدل ارائه شده، توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد در جزیره قشم، به کارآمدی نظام مدیریتی نیاز دارد.

کلیدواژگان: بوم‌گردی، جامعه محلی، اکوتوریسم جامعه بنیاد، جزیره قشم، SOAR.

اخیراً با کاهش یافتن صنایع سنتی و قدیمی مانند صنایع روستایی، ماهیگیری، صنایع دستی و ... برخی از جوامع به دنبال یافتن راهی جایگزین هستند تا به وسیله آن بتوانند منابع اقتصادی را برای توسعه جامعه محلی تقویت کنند (وانگ و همکاران، ۲۰۱۰: ۷۵۹). از سوی دیگر امروزه صنعت گردشگری به عنوان یکی از صنایع مهم توسعه پایدار در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود، که از تحرک بالایی در تغییرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، شهری و محیطی برخوردار است (امین‌بیدختی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲) و به عنوان یکی از منابع درآمد و ایجاد اشتغال در سطح ملی می‌تواند رهیافتی برای توسعه پایدار در قلمرو محلی و ملی به شمار آید (احمدی و اعتقادی، ۱۳۹۰: ۲). مشارکت مردمی به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه سیاسی و مظاهر دموکراسی به شکل حضور پر شور مردم در انتخابات و سایر فعالیت‌های اجتماعی مورد توجه است. بر اساس پژوهش‌های انجام شده، این مشارکت و حمایت مردم می‌تواند یکی از مهمترین عوامل توسعه گردشگری نیز قلمداد شود (امین‌بیدختی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳). اکوتوریسم جامعه بنیاد شاخه‌ای از این گردشگری محسوب می‌شود. اکوتوریسم جامعه‌بنیاد متضمن سطح بالای مشارکت جوامع، تحت لوای پایداری در فرآیند توسعه و برنامه‌ریزی گردشگری است (کرمی، ۱۳۹۱: ۳۳). در رویکردهای آکادمیک، گردشگری جامعه بنیاد ابزاری جهت حفظ منابع طبیعی و فرهنگی، توسعه جامعه از طریق توانمندسازی بوده و در ارتباط نزدیک با اکوتوریسم است (فاضل بخششی، ۱۳۸۷: ۲). در تائید این نگرش در سال ۲۰۰۲ (سال بین‌المللی اکوتوریسم) رسماً برای اولین بار اکوتوریسم جامعه بنیاد با اختصار (CBET) استفاده شده است (سوانسری، ۲۰۰۳: ۱۴). همچنین اکوتوریسم جامعه بنیاد تأکید می‌کند که جامعه محلی در توسعه و مدیریت اکوتوریسم مشارکت دارد و به دنبال آن بخش عمده‌ای از سود حاصل از جذب بوم‌گردان نصیب جامعه محلی خواهد شد. این اقدام تنها زمانی امکان‌پذیر است که جامعه محلی در جهت ایجاد منطقی اقامتگاه‌های اکولوژیکی کافی، منافع اقتصادی و ترویج توسعه پایدار در جوامع خود گام بردارد (یانلی، یانگانگ و جی شنگ، ۲۰۰۴: ۲۷۷). در زمینه اکوتوریسم جامعه بنیاد پیش از این پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است. ژانگ و لیو (۲۰۱۰) در پژوهش خود، اکوتوریسم جامعه بنیاد را راهبردی برای بهینه‌سازی ساختار اقتصادی جامعه، حفاظت از منابع زیست‌محیطی، حفظ فرهنگ سنتی جامعه و بهبود آگاهی جامعه محلی و در نهایت تحقق پایداری می‌دانند. اکوپولو (۲۰۱۱) در پژوهشی بیان می‌کند که اکوتوریسم جامعه بنیاد تحت چه شرایطی می‌تواند ابزاری جهت ترویج توسعه پایدار صنعت گردشگری در یونان باشد. نتایج پژوهش بیس (۲۰۱۱) درباره اکوتوریسم جامعه بنیاد و توانمندسازی مردم بومی نشان می‌دهد بوم‌گردی جامعه‌بنیاد علاوه بر آثار اقتصادی به‌عنوان یک ابزار مهم برای بهبود سلامت روان و توان‌بخشی سیاسی و اجتماعی عمل می‌کند. پژوهش وانگ (۲۰۱۶) درباره بررسی چالش‌های سیاسی اکوتوریسم جامعه‌بنیاد نشان می‌دهد توجه و به رسمیت شناختن ارزش‌های متفاوت به‌عنوان یک گزینه برای توسعه معیشت پایدار در جوامع آسیب‌پذیر است. در رابطه با مدل SOAR نیز پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است. رضوانی و همکاران (۱۳۹۵) مدل SOAR جهت ارائه راهبردهای توسعه از تکنیک‌های گوناگونی همچون تحلیل راهبردی SWOT، QSOM و MS.SWOT استفاده می‌شود، اما پس از ناکامی مؤسسات و جوامع در رسیدن به اهداف خود، اندیشمندان عرصه مدیریت استراتژیک در پی ارتقاء این مدل برآمدند. رضایی و همکاران (۱۳۹۵) در واقع ایده شکل‌گیری چارچوب SOAR از مدل SWOT، نظریه ذی‌نفعان و دیدگاه مثبت‌اندیشی است. هدف رسیدن به

نتایجی است که بهترین تعادل منافع و هزینه‌ها برای تمام گروه‌های ذی‌نفع فراهم شود، رضوانی و همکاران (۱۳۹۵) اما هدف یاد شده میسر نمی‌گردد مگر با شناسایی و درگیر نمودن همه ذی‌نفعان کلیدی که در یک سیستم در ارتباط هستند. خاوریان و همکاران (۱۳۹۲) این تکنیک سعی دارد تمام ذی‌نفعان کلیدی را از مشارکت گرفته تا مشارکت اجرایی برنامه‌ها درگیر نماید. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است ضمن تأکید بر اکوتوریسم جامعه بنیاد به‌عنوان یک راهکار و رویکرد جایگزین، راهبردهای توسعه آن در جزیره قشم را با استفاده از مدل SOAR که ترکیبی از الگوی SWOT و دیدگاه مثبت‌شناسی است را بررسی نماید.

یکی از رویکردهای اصلی دولت در راستای رفع محرومیت و ایجاد محرک‌های توسعه، در راستای تحقق اهداف تعیین‌شده در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور (که در آن سالانه به ورود ۲۰ میلیون گردشگر خارجی تأکید شده است) بهره‌گیری از توان‌های مناطق محروم به‌ویژه روستاها، مقوله گردشگری است. بررسی و شناخت جاذبه‌ها و ارائه خدمات در هر برنامه‌ریزی و طرح گردشگری، از مطالعات پایه و اساسی است (رحیمی و رنجبر دستنانی، ۱۳۹۱: ۱۳۲). اکوتوریسم تنها شاخه‌ای از گردشگری است که به مشارکت جوامع محلی نیاز وافر دارد، به‌طوری‌که امروزه صاحب‌نظران معتقدند حمایت ساکنین محلی در توسعه گردشگری، موفقیت عملیات و پایداری آن الزامی است (کاظمی، ۱۳۸۲: ۲). در ایران در محافل آکادمیک اکوتوریسم جامعه‌بنیاد موضوعی مغفول است که مورد توجه قرار نگرفته است. جزیره قشم از جمله مناطقی است که در سالیان اخیر شاهد حرکتی اجتماعی برای توسعه اکوتوریسم در این جزیره با محوریت جامعه محلی بوده است. جاذبه‌های طبیعی مانند سواحل بکر و زیبا، جنگل‌های حرا، مجموعه ژئوپارک قشم در کنار سنت‌ها، آیین‌ها و سبک زندگی بومیان بستر مناسبی برای توسعه اکوتوریسم در این جزیره است. همچنین نتایج این تحقیق می‌تواند به مسئولین اجرایی کشور، استان و جزیره قشم و جوامع محلی در جهت حفظ محیط‌زیست و ایجاد اشتغال برای جامعه محلی و درآمدزایی برای منطقه کمک کند.

مبانی نظری

توسعه پایدار جامعه محلی و نقش آن در برنامه‌ریزی اکوتوریسم

مفهوم توسعه پایدار جامعه محلی، هر توسعه‌ای در ارتباط با جامعه را پوشش می‌دهد و به‌طور کلی تغییر در تمام جنبه‌های یک جامعه (ساختار و منابع عمومی) است. توسعه جامعه یک ابتکار جمعی، داوطلبانه، یکپارچه و دموکراتیک برای و به‌وسیله جامعه محلی، طی فرآیند انتخاب عقلانی و فعال با هدف مشخص، به منظور افزایش رفاه جامعه از نظر منابع و فرصت‌ها طراحی شده است، که ممکن است مورد تغییر و تحول در ساختار و روابط متقابل و همچنین ارتقای ظرفیت در حال توسعه قرار گیرد (بیس، ۲۰۱۱: ۹). با توجه به تعاریف ذکر شده، توسعه اجتماعی، شامل هر دو نتایج اهداف و فرآیند است، که مقصود نه تنها بهبود جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است، بلکه فرآیند گسترش ظرفیت جامعه و تقویت نهاد جامعه جهت کنترل است. بنابراین جنبه‌های کلیدی توسعه پایدار جامعه محلی، ارائه طیف وسیعی از فعالیت‌ها و فرصت‌های عادلانه برای اعضای جامعه و به دست آوردن بهترین کیفیت زندگی برای افراد بومی متمرکز است (رستمی، ۱۳۹۶: ۲۵). توسعه گردشگری موفق یعنی تفکر در ابعاد وسیع‌تر و همه‌جانبه‌تر و در پایان، توجه به نقش تمایلات و گرایش‌های جامعه محلی در توسعه سیاست عمومی، در حیطه برنامه‌ریزی گردشگری اهمیت دارد. گیلبرت (۲۰۰۲) به این موضوع تغییر از رفاه دولتی

به توانمندی و رفاه عمومی یاد می‌کند. از دیگر روش‌های کسب اطمینان آن است که جوامع محلی بر توسعه ناخواسته و حمایت نشده کنترل دارد، حفظ محیط‌زیست تقویت شده و با مقررات شدید کنترل می‌شوند (ای. واندا و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۷).

درعین حال، علاقه فزاینده گردشگران به یادگیری و کسب تجربه از فرهنگ‌های مختلف، موجب همکاری متصدیان بخش گردشگری با جوامع محلی شده است. جوامعی که از سازمان‌دهی مناسبی برخوردار هستند و در مناطق باستانی آمیخته با فرهنگ سنتی واقع شده‌اند، در کسب سهم بیشتری از درآمد گردشگری مناطق طبیعی موفق‌تر بوده‌اند. در دهه ۱۹۹۰، اکوتوریسم، بخشی از راهبرد توسعه بسیاری از جوامع بومی و گروه‌های محلی شد. تبدیل فعالیت‌های جامعه از «تهدید به فرصت» یکی از بزرگ‌ترین تأثیرات اکوتوریسم در حفظ منابع طبیعی است (درام و مور، ۱۳۸۷: ۱۱).

مشارکت جامعه محلی در تصمیم‌گیری و توسعه اکوتوریسم، هدفی فراتر از رسیدن به تصمیم‌های مناسب درباره محصولات و برنامه‌های گردشگری دارد. علاوه بر توسعه محصول نهایی، مشارکت جامعه محلی از دیدگاه توسعه‌ای برای توسعه مهارت‌های فردی که همیشه نتیجه مشارکت است، مهم است و باعث تقویت ظرفیت گروهی شده و ارزش‌های شرکت‌کنندگان و اجتماع محلی را انتقال می‌دهد. بعضی نویسندگان مانند (رستمی، ۱۳۹۶: ۲۵) نام این پدیده را «سرمایه اجتماعی» می‌نامند و این‌گونه بیان می‌کند که جامعه مدنی برای توسعه به سرمایه اجتماعی تکیه دارد. با مشارکت بالای جامعه محلی و برنامه‌ریزان، فعالیت‌های اقتصادی مانند پروژه‌های توسعه گردشگری و برنامه مربوطه و همچنین دیگر فعالیت‌های توسعه اجتماعی شکل می‌گیرد که به ایجاد تصویر اجتماعی گروهی می‌انجامد و توسعه سرمایه اجتماعی را ارتقاء بخشیده و در نهایت ایجاد جامعه مدنی را به‌طور کلی به دنبال دارد (ای. واندا و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴۱). تاسون انواع مشارکت را در سه دسته کلی قرار داده است که هر کدام دارای عناوین فرعی نیز هستند. این انواع شامل:

- ۱- مشارکت خودجوش: مشارکت خودجوش فرم ایده‌آل مشارکت محسوب می‌شود. تفویض قدرت و اختیار در حد عالی در آن صورت می‌گیرد. مسئولیت‌پذیری در مدیریت و قدرت به جامعه محلی داده می‌شود.
- ۲- مشارکت تشویق شده: از طریق مشوق‌های مادی و با مشارکت در مشاوره همراه است. در بهترین حالت تنها به مردم اجازه شنیدن و شنیده شدن داده می‌شود. مردم قدرتی جهت اعمال نظریات در برابر گروه‌های ذینفع قدرتمند مانند دولت و یا تورگردانان بزرگ ملی و بین‌المللی ندارند. این نوع مشارکت معمولاً در کشورهای در حال توسعه بسیار مشاهده می‌شود. در این حالت شاید مردم در سود گردشگری دخیل شوند ولی در فرآیند تصمیم‌گیری نقشی نخواهند داشت.
- ۳- مشارکت اجباری در جامعه: پایین‌ترین سطح در گونه‌شناسی است و هدف اصلی آن قادرسازی مردم به مشارکت در فرآیند توسعه گردشگری نبوده، بلکه راهی برای کسب دانش توسط قدرتمندان یا نخبگان جامعه جهت جلوگیری از تهدیدات و استفاده از فرصت‌های آتی است (بروجنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶). گونه‌شناسی پتری که در سال ۱۹۹۴ ارائه شد به طبقه‌بندی انواع مشارکت جامعه محلی می‌پردازد که در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱. دسته‌بندی مشارکت پتری بر اساس نوع فعالیت

نام	تعریف
غیرفعال	مشارکت در پاسخ به شرایط مشارکت کنندگان صورت نمی‌گیرد. برون داده‌ها از پیش معین بوده و اطلاعات تنها در اختیار سازمان‌های خارج از محل است.
گردآوری اطلاعات	مردم به سؤالات پاسخ می‌دهند در حالی که در تعیین آن‌ها و موضوع مصاحبه تأثیرگذار نیستند و اغلب در جریان داده‌های حاصل نیز قرار نمی‌گیرند.
از طریق مشاوره	مردم مشاوره می‌دهند، دیدگاه‌هایشان لحاظ می‌شود با این حال در فرآیند تصمیم‌گیری مشارکت ندارند.
برای چیزی	مشارکت از طریق اعطای مشوق (مالی و غیر مالی) به مردم در قبال خدماتی که ارائه می‌دهند مردم را به صحنه می‌کشاند. در این مورد خطر این است که تضمینی جهت حضور مردم پس از پایان یافتن مشوق‌ها وجود ندارد.
ساختاری	وقوع مشارکت با ایجاد گروه‌هایی از پیش صورت می‌گیرد. این نوع مشارکت معمولاً پس از تصمیم‌گیری‌های مهم بروز می‌کند.
تعاملی	مردم در تهیه اطلاعات و تحلیل بعدی آن‌ها که منتج به برنامه‌های عملیاتی و اجرای برنامه است مشارکت می‌کنند که شامل روش‌های متفاوت جستجو برای دیدگاه‌های متفاوت محلی است که به موجب آن مردم در فرآیند تصمیم‌گیری درباره نحوه استفاده و کیفیت اطلاعات دخیل می‌شوند.
خود انگیختگی	آغاز استقلال از هر گونه مداخلات خارجی، مردم برای تغییر در سیستم مشارکت می‌کنند. مردم ارتباطات با منابع خارجی را توسعه می‌دهند و کنترل برای راهی که منابع مدیریت می‌شوند را بر عهده دارند.

منبع: بروجنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷

ضرورت‌ها و محدودیت‌های مشارکت جامعه در توسعه گردشگری

بر اساس نظر اسپچی و نزا^۱، جوامع محلی به دلایل زیر باید در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری مشارکت داشته باشند:

- ۱- دانش تاریخی از این که منطقه چگونه با تغییرات سازگار می‌شود. ۲- نزدیک‌ترین افرادی هستند که از گردشگری تأثیر می‌پذیرند. ۳- از اجزای اصلی و لاینفک محصول گردشگری هستند (اسپچی و نزا، ۱۹۹۹: ۲۴۵). اما در این ارتباط موانعی نیز وجود دارند. این محدودیت‌ها اغلب انعکاسی از غلبه ساختارهای فرهنگی، اقتصادی و سیاسی - اجتماعی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه است (شارپلی و تفلر، ۲۰۰۲: ۳۱۹). طالب و نجفی‌اصل (۱۳۸۹) معتقدند: دلایل شکست رویکردهای توسعه مشارکتی در ایران، تصمیم‌گیری‌های یک‌جانبه از طرف سازمان‌های دولتی (تحمیل مشارکت از بالا)، بی‌توجهی به نیازهای واقعی ذی‌نفعان و نادیده گرفته شدن مدیریت محلی بوده است (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۷). این محدودیت‌ها در چند مجموعه طبقه‌بندی می‌شوند: ۱- رسوم سیاسی و فرهنگی ۲- شرایط اقتصادی ضعیف ۳- فقدان مهارت و تخصص ۴- شناخت نداشتن جامعه محلی (توسون، ۲۰۰۰: ۶۱۵). آنچه در این میان بر مسائل موجود می‌افزاید، این است که نه مفهوم مشارکت و ابعاد آن به خوبی تعریف شده است و نه عوامل تقویت‌کننده یا در طیف دیگر تضعیف‌کننده آن موضوع مورد بررسی جدی قرار گرفته است. بنابراین مباحث توسعه مشارکتی، اغلب فاقد ابزارهای تحلیلی، روش‌های علمی و چارچوب نظری مناسب بوده‌اند؛ به همین خاطر مباحث مشارکت تا سطح برنامه‌های تبلیغاتی تنزل پیدا کرده است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۱). امروزه الگوهای جدیدی در حال شکل‌گیری است که اکوتوریسم جامعه بنیاد یکی از نمودهای بارز آن است.

اکوتوریسم جامعه بنیاد و جامعه محلی

مفهوم توانمندسازی توسط توسعه‌دهندگان توریسم با رویکرد مشارکتی و توسعه پایین به بالا پشتیبانی می‌شود که نگران از بین رفتن منابع و ارزش‌های بومی هستند (کاتر ، ۲۰۰۶: ۳۶). در ادبیات توریسم، توانمندسازی در زمینه حمایت از اهمیت مشارکت جامعه بومی و حاکمیت در اکوتوریسم، مورد بحث قرار گرفته است (رستمی، ۱۳۹۶: ۲۶). همچنین توانمندسازی، اشاره به فرآیند قادر ساختن جوامع محلی جهت به دست آوردن قدرت جمع‌آوری منابع برای رفع نیازهای خود، تصمیم‌گیری، کنترل و رسیدن به عدالت اجتماعی است (کول ، ۲۰۰۶: ۹۰) و به‌عنوان یک پیشرو یا علت مشارکت اجتماعی عمل می‌کند (اسچی ونز ، ۱۹۹۹: ۲۴۶).

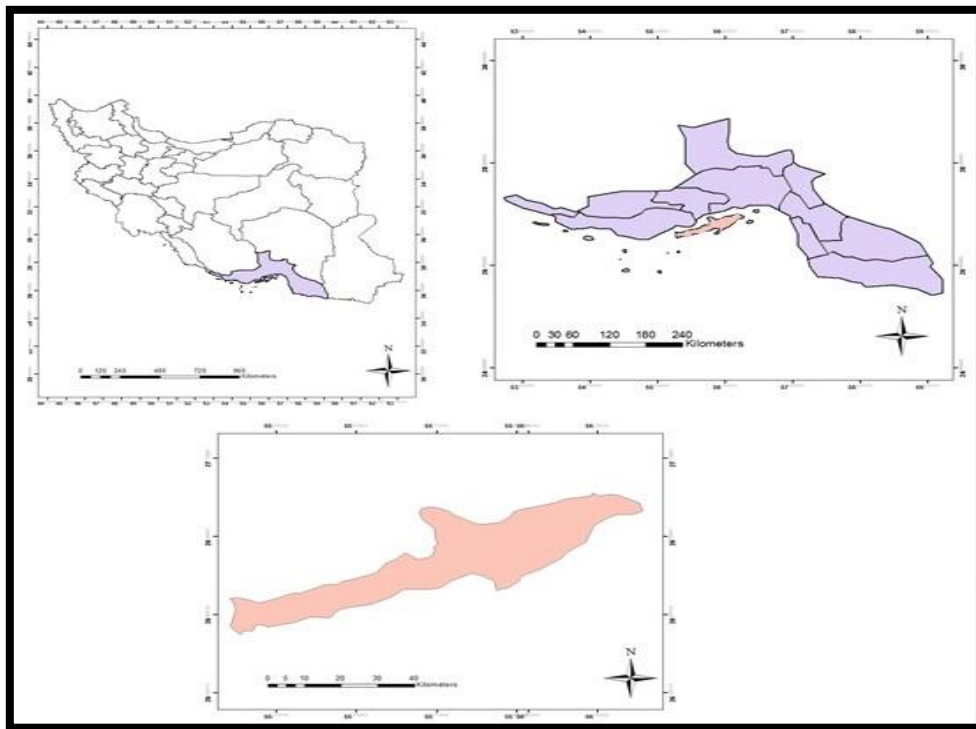
به بیانی ساده توانمندسازی به بهبود ظرفیت‌ها می‌انجامد. بهبود ظرفیت یا ظرفیت‌سازی به گستره‌ای از فعالیت‌ها مربوط می‌شود که افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها ظرفیت خود را برای تحقق توسعه پایدار بهبود می‌بخشند و اغلب با توانمندسازی و بسیج در جوامع محلی مرتبط است (پیترز و آلتجویک ، ۲۰۱۷: ۹۹). زمینه توانمندسازی جامعه و ظرفیت جامعه با یکدیگر همپوشانی دارند (رستمی، ۱۳۹۶: ۲۶)، زمانی که ظرفیت جامعه افزایش می‌یابد، به توانمندسازی افراد منجر می‌شود. نظریه توانمندسازی افراد و جامعه با توانایی‌ها و پتانسیل‌های مردم برای ایجاد مواردی که به آن‌ها سود می‌رساند بسیار ارتباط دارد و در واقع توانمندسازی مردم یا جامعه نتیجه تبلور قابلیت‌های افراد است (سیل و ابوسامه ، ۲۰۱۰: ۷۱). برای توانمند کردن افراد محلی به منظور بهره‌مند شدن از فرصت‌های فراهم شده از توسعه توریسم، ظرفیت‌سازی جامعه محلی ضروری است (عارف و همکاران، ۲۰۱۰: ۱۷۳). نتیجه ظرفیت‌سازی در جامعه محلی به خلق و توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد خواهد انجامید. مراد از اکوتوریسم جامعه بنیاد «نوعی گردشگری است که پایداری فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی را مدنظر داشته، برای و به‌وسیله جامعه مدیریت و مالکیت می‌شود و هدف از آن قادر ساختن بازدیدکنندگان به افزایش دانش و آگاهی‌شان درباره جامعه و روش‌های زندگی در آن است (فاضل بخششی، ۱۳۸۷: ۳)».

زمانی که کشورهای جهان سوم، گردشگری را به عنوان استراتژی توسعه به کار می‌برند، در سیستم جهانی قرار می‌گیرند که کنترل کمی روی آن دارند. صنعت گردشگری بین‌المللی محصول بنگاه‌های اقتصادی سرمایه‌داری است که در رأس قرار دارند. مهارت‌های برتر چنین بنگاه‌هایی، منابع و قدرت اقتصادی شرکت‌های مادر، آن‌ها را در تسلط بر مقاصد گردشگری جهان سوم قدرتمند می‌سازد. حتی زمانی که کنترل توسعه گردشگری در جوامع توسط اشخاص نیز صورت گیرد، قطعاً قدرت در دست عده‌ای قرار می‌گیرد که دارای ثروت و قدرت سیاسی هستند و این شرایط نمی‌تواند هدایتگر توسعه پایدار گردشگری باشد. در واقع اکوتوریسم جامعه بنیاد گونه‌ای پایدار از توسعه گردشگری است که به جوامع کمک می‌کند از استثمار آژانس‌های بزرگ گردشگری و صاحبان ثروت در امان باشند (شارپلی و تفلر، ۲۰۰۸، ۱۲۱).

معرفی منطقه مورد مطالعه

جزیره قشم به عنوان بزرگ‌ترین جزیره غیر مستقل دنیا در نزدیکی دهانه تنگه هرمز از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این جزیره که یکی از سه منطقه آزاد ایران نیز است. بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است و در ۲۲ کیلومتری بندرعباس با مساحتی در حدود ۱۶۲۸ کیلومتر مربع واقع شده است. جزیره قشم با سه جزیره هرمز، هنگام و لارک شهرستان قشم را در استان هرمزگان شکل می‌دهد. کوتاه‌ترین مسیری که جزیره قشم را به سرزمین اصلی کشور مرتبط می‌سازد، راه آبی بندر لافت به پل (پهل) حدود ۲ کیلومتر است (نوحه‌گر و حسین‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۵۵). از جمله

نقاط قوت جزیره قشم، برخورداری از موقعیت استراتژیک جزیره، مبادلات دریایی، قابلیت ایجاد صنایع تبدیلی و وابسته‌ای و فرآوری منابع طبیعی، پایین بودن هزینه‌های تولید نسبت به مناطق آزاد کشورهای همجوار، برخورداری از منابع انرژی، گاز طبیعی، وجود فرودگاه ملی و بین‌المللی و برخورداری از امنیت در سطح منطقه است (فلاح‌تبار، ۱۳۹۵: ۳۸ و ۳۹). این جزیره علاوه بر مزیت‌های تجاری و صنعتی، به دلیل وجود جاذبه‌های طبیعی بکر از جمله ایجاد ژئوپارک قشم به عنوان اولین پارک طبیعت خاورمیانه و ظرفیت‌های تاریخی - فرهنگی غنی خود در ایام مختلف سال به یژه در فصول سرد سال، علاوه بر جذب گردشگران تجاری، میزبان گردشگران فرهنگی و تفریحی جهت بازدید از جنگل‌های حرا، غار نمکی، تنگه چاهکوه، پارک کوروکودیل، سدهای باستانی، مساجد تاریخی، قلعه پرتغالی‌ها، قبرستان انگلیسی‌ها، چاه‌های تلا، آداب و رسوم محلی و... است که تمام این مراکز به تنهایی می‌توانند منبع عالی درآمدزایی برای جزیره به حساب آید. همچنین وجود اقامتگاه‌های بوم‌گردی در مناطق روستایی باعث ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی جامعه بومی و در نتیجه اشتغالزایی شده که این امر از ویژگی‌های اصلی اکوتوریسم جامعه بنیاد است (میرزاده کوهشاهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷).

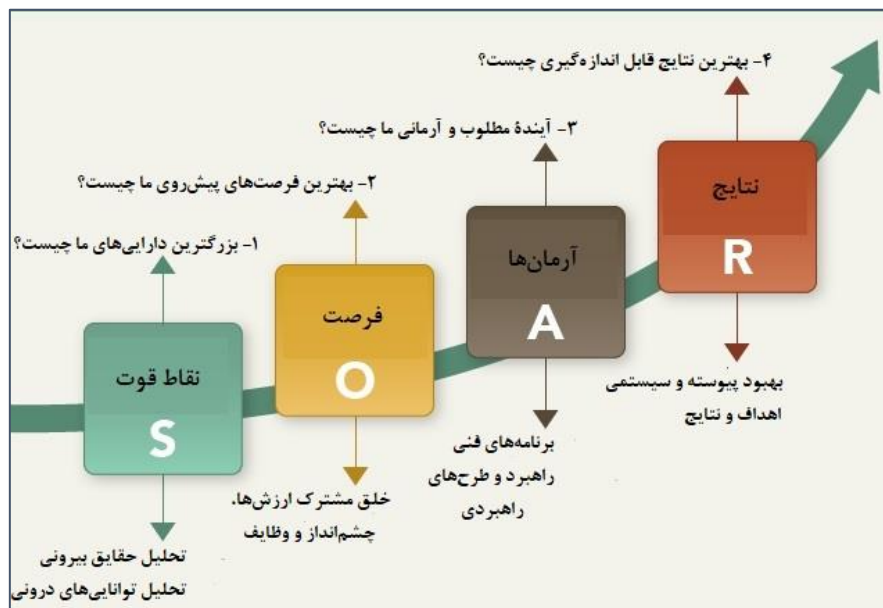
شکل ۱. موقعیت جغرافیایی جزیره قشم

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

روش پژوهش

پژوهش حاضر کمی - کیفی و از روش توصیفی - پیمایشی است. برای تدوین چارچوب نظری پژوهش و مرور پژوهش‌های پیشین، از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) بهره گرفته شد. گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، بحث، مصاحبه و گفتگو با فعالان حوزه بوم‌گردی صورت گرفته است. به دلیل عدم دسترسی به تمامی فعالان زیرشاخه‌های حوزه گردشگری، تعیین حجم نمونه بر اساس تعداد افراد ذی‌نفع موجود (مسئولین اقامتگاه‌های بوم‌گردی، تولیدرها، مغازه‌های فروش صنایع دستی و ...) در جزیره قشم انجام گرفت. روش انتخاب نمونه، نمونه‌گیری

تصادفی بوده است. خاتمه نمونه‌گیری مبتنی بر اشیاع داده‌ها بود. تعداد مشارکت‌کنندگان در این پژوهش را ۷ نفر از نخبگان و کارشناسان و ۳۴ نفر از فعالان حوزه بوم‌گردی تشکیل داده است. به منظور کنترل، هدایت و آزادی در بیان، سؤالات فعالان حوزه گردشگری به صورت نیمه ساختاریافته مطرح شده است. داده‌های پرسشنامه با استفاده از مدل SWOT و چارچوب عناصر اصلی رویکرد SOAR مورد بررسی قرار گرفته است. رویکرد SOAR شامل چهار مرحله کلیدی است که این مراحل شامل شناسایی نقاط قوت، فرصت‌ها، آرمان‌ها و نتایج می‌شود. اجرای این چارچوب شامل مراحل زیر است:

شکل ۲. چارچوب مدل SOAR

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

شناسایی مجموعه‌هایی با عملکرد و هسته مثبت، چیزهای با ارزش و مفید و شبکه‌ها و توانایی‌ها و تفکرات خلاق و آنچه که مجموعه ما را به آینده به دوش خواهند برد به ما می‌شناساند. به‌طور خلاصه استراتژی مثبت‌یاب SOAR، افق تازه‌ای را به روی دیدگاه‌های سنتی برنامه‌ریزی راهبردی می‌گشاید. این افق تازه به‌وسیله ارتقاء و برجسته‌سازی نقاط قوت و فرصت‌ها و آرمان‌های یک مجموعه و درگیر کردن گروه‌های مختلفی از افراد که در جامعه ما دارای سهم هستند. البته تهدیدها و مشکلات نادیده گرفته نخواهد شد. به جای آن سعی می‌شود راه‌حل‌ها از طریق یکسری از گفتگوها درباره «آنچه ما می‌توانیم انجام دهیم» به جای «آنچه نمی‌توانیم» کشف خواهند شد. تفاوت عمده SOAR با SWOT این است که در مدل SWOT سعی می‌شود که مدیران سطح بالا بر روی راهبردها تمرکز کنند؛ اما در رویکرد SOAR بیشتر سعی می‌شود تمامی افراد در سطوح مختلف از راهبردها مطلع باشند و این به علت خاصیت مثبت نگرانه این مدل است (خزاعی‌فر و وطن‌پرست، ۱۳۹۶: ۵).

یافته‌های پژوهش

در این قسمت به بررسی نقاط قوت و فرصت‌های جزیره قشم یکبار از نگاه کارشناسان و نخبگان با مدل کمی SWOT و بار دوم از نگاه فعالان حوزه بوم‌گردی با مدل کیفی SOAR می‌پردازیم. بدین ترتیب یافته‌های پژوهش به دو بخش تقسیم می‌شود.

بخش اول: تحلیل مدل استراتژیک SWOT

در جدول شماره ۱ و ۲ مهمترین نقاط قوت، ضعفها، فرصتها و تهدیدها در جزیره قشم از دیدگاه کارشناسان و نخبگان مشخص شده است.

جدول ۲. عوامل داخلی (IFE) مؤثر بر توسعه گردشگری در جزیره قشم

ردیف	عوامل داخلی (قوتها و ضعفها)	وزن	درجه بندی	امتیاز وزنی
S1	موقعیت جغرافیایی جزیره قشم	۰/۰۴	۴	۰/۱۶
S2	جاذبه های متنوع طبیعی و اکوتوریسم ویژه	۰/۰۶	۴	۰/۲۴
S3	تسهیل در حمل و نقل دریایی و هوایی	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
S4	آب و هوای مطبوع در فصل سرد سال	۰/۰۴	۴	۰/۱۶
S5	جاذبه های تفریحی و ورزشی	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
S6	پتانسیل تبدیل شدن به بزرگترین مرکز تجاری، تفریحی خلیج فارس	۰/۰۴	۴	۰/۱۶
S7	اولین ژئوپارک ایران و تحت حمایت یونسکو	۰/۰۵	۴	۰/۲
S8	آرام بودن محیط و برخورداری از هوای سالم عاری از آلودگی	۰/۰۵	۳	۰/۱۵
S9	وجود جاذبه های تاریخی، تجاری، گردشگری از زمان قاجار	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
S10	جنگل های مانگرو با پوشش حرا	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
S11	میراث فرهنگی غنی	۰/۰۶	۴	۰/۲۴
S12	توجه ویژه منطقه آزاد به گردشگری	۰/۰۵	۴	۰/۲
S13	ایجاد امنیت به منظور حضور گردشگران در جزیره	۰/۰۵	۴	۰/۲
S14	قیمت مطلوب خدمات و امکانات رفاهی برای گردشگران	۰/۰۱	۲	۰/۰۲
S15	فراوانی جمعیت بومی و نیروی کار ارزان	۰/۰۲	۳	۰/۰۶
W1	تبلیغات نامناسب	۰/۰۱	۲	۰/۰۲
W2	اقلیم نامناسب در نیمی از ایام سال و توزیع نامناسب گردشگران	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
W3	بازاریابی ضعیف	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
W4	کمبود نیروی متخصص و آموزش دیده در فعالیتهای گردشگری	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
W5	ناکافی بودن زیرساخت های محیطی و کالبدی	۰/۰۴	۲	۰/۰۸
W6	تزاحم نهادها و دستگاه های اجرایی	۰/۰۴	۲	۰/۰۸
W7	مستهلک شدن تأسیسات گردشگری ایجاد شده	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
W8	کمیت و کیفیت کم امکانات و تأسیسات خدماتی - گردشگری	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
W9	کمبود آب آشامیدنی و سالم	۰/۰۴	۲	۰/۰۸
W10	ناهماهنگی سازمان های مرتبط	۰/۰۵	۳	۰/۱۵
W11	توسعه گردشگری، آسیب پذیر شدن بیشتر جزیره	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
جمع		۱		۲/۹۴

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

بر اساس جدول (۲)، جاذبه های متنوع طبیعی و اکوتوریسم ویژه، میراث فرهنگی غنی، اولین ژئوپارک ایران و تحت حمایت یونسکو، و توجه ویژه منطقه آزاد به گردشگری به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۲۴، ۰/۲۴، ۰/۲ و ۰/۲ مهم ترین نقاط قوت و اقلیم نامناسب در نیمی از ایام سال و توزیع نامناسب گردشگران و ناهماهنگی سازمان های مرتبط با امتیاز وزنی ۰/۱۸ و ۰/۱۵ از مهم ترین نقاط ضعف توسعه گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان محسوب می شوند.

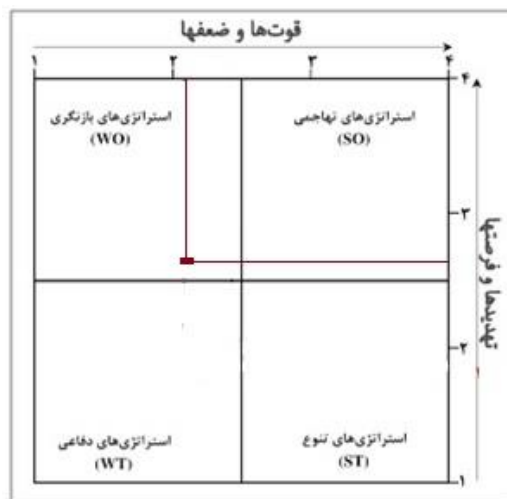
جدول ۳. عوامل خارجی (EFE) مؤثر بر توسعه گردشگری در جزیره قشم

ردیف	عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها)	وزن	درجه‌بندی	امتیاز وزنی
O1	اشتغالزایی در سطح جزیره	۰/۰۹	۴	۰/۳۶
O2	فاصله زمانی و مکانی بسیار کم به بندرعباس و برعکس	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
O3	درآمدزایی برای جزیره و حتی کشور	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O4	استقرار در مسیر پروازهای بین‌المللی شرق - غرب	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
O5	افزایش تمایل بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری جزیره	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
O6	تصویب طرح معرفی قشم به عنوان پایلوت گردشگری	۰/۰۷	۴	۰/۲۸
O7	موقعیت ژئواستراتژیک جزیره و فاصله آن از نواحی بحران‌زا	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
O8	بهترین مکان تفریحی در فصول سرد سال	۰/۰۷	۴	۰/۲۸
O9	انتقال تکنولوژی از کشورهای پیشرفته به کشور	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O10	امکان دسترسی به بازارهای بین‌المللی	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O11	تهیه بانک اطلاعاتی جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
O12	مشارکت گروه‌های محلی در تصمیم‌گیری‌ها	۰/۰۷	۴	۰/۲۸
O13	برگزاری مراسم فرهنگی ملی	۰/۰۵	۳	۰/۱۵
T1	تعارض بین جامعه محلی و گردشگران	۰/۰۰۹	۲	۰/۰۱
T2	تحریم‌های سیاسی و اقتصادی	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
T3	پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات درمانی تخصصی	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
T4	مسائل مذهبی و اعتقادی در جزیره	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
T5	ورود صنایع دستی خارجی به بازارهای محلی	۰/۰۱	۲	۰/۰۲
T6	عدم وجود مدیریت قدرتمند و نظارت بر خدمات گردشگری در سطح کلان	۰/۰۵	۴	۰/۲
T7	توزیع نامناسب گردشگر در فصول مختلف سال	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
T8	تبلیغات منفی در سطح بین‌المللی علیه ایران	۰/۰۲	۳	۰/۰۶
T9	ترافیک بیش از حد وسایل نقلیه در ایام تعطیل	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
جمع		۱		۳/۱۷

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

بر اساس جدول (۳)، اشتغال‌زایی در سطح جزیره، تصویب طرح معرفی قشم به عنوان پایلوت گردشگری، بهترین مکان تفریحی در فصول سرد سال و مشارکت گروه‌های محلی در تصمیم‌گیری‌ها به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۳۶، ۰/۲۸، ۰/۲۸ و ۰/۲۸ مهم‌ترین نقاط فرصت و عدم وجود مدیریت قدرتمند و نظارت بر خدمات گردشگری در سطح کلان و تحریم‌های سیاسی و اقتصادی با امتیاز وزنی ۰/۵۶ و ۰/۳۶ از مهم‌ترین نقاط تهدید توسعه گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان محسوب می‌شوند.

اکنون بر اساس شکل ۲ (چارچوب مدل SOAR)، فرآیند تدوین راهبرد توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد را بر اساس مدل SOAR به کار خواهیم بست.

شکل ۳. استخراج استراتژی‌های مؤثر

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

راهبرد نهایی جهت توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد، یک راهبرد بازنگری (محافظه‌کارانه) است که از مزیت‌هایی که در فرصت‌ها نهفته است در جهت جبران نقاط ضعف استفاده شود، که استخراج راهبردهای بازنگری (wo) در اولویت قرار دارد.

جدول ۴. راهبردهای چهارگانه ماتریس SWOT

راهبردهای بازنگری (WO)	راهبردهای تهاجمی (SO)
<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح در توسعه پایدار گردشگری - ارائه آموزش‌های لازم به جوامع محلی که در بخش گردشگری فعالیت دارند - گسترش و تجهیز امکانات و خدمات رفاهی - بهره‌گیری از فرصت‌های پیش آمده جهت توسعه اکوتوریسم و ارز آوری برای کشور - توجیه اقتصادی اشتغال‌زا بودن صنعت گردشگری - هزینه کردن جهت تبلیغات مؤثر در جلب گردشگران داخلی و خارجی - افزایش و ارتقای سطح بهداشت و خدمات درمانی در جزیره قشم 	<ul style="list-style-type: none"> - ارائه تسهیلات مطابق با علایق و سلیقه گردشگران - جذب مشارکت جوامع محلی در تصمیم‌گیری‌های گردشگری - هدایت سرمایه بخش خصوصی به بخش گردشگری جزیره - استفاده بهینه از چشم‌اندازهای طبیعی و زیست‌محیطی منحصر به فرد - انجام تحقیقات مناسب در زمینه بسترسازی مناسب برای تبدیل جزیره به بزرگترین منطقه تجاری خلیج فارس - به وجود آوردن شرایط رفاهی مناسب برای گردشگر در تمام فصول سال
راهبردهای دفاعی (WT)	راهبردهای تنوع (ST)
<ul style="list-style-type: none"> - تدوین قوانین ویژه، به منظور استفاده بهینه از جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و جلوگیری از تخریب این منابع - بازاریابی و تبلیغات فعال در معرفی جاذبه‌ها و ویژگی‌های جزیره قشم - تدوین قوانین و مقرراتی در جهت توسعه و اصلاح نهادهای مدیریتی و به کارگیری مدیریت تخصصی در بخش گردشگری - زمینه ایجاد امنیت عمومی برای شخص سرمایه‌گذار و گردشگران 	<ul style="list-style-type: none"> - نقش مسئولان نهادهای مختلف برای خدمات‌رسانی به موقع به گردشگران - آموزش به ساکنین و گردشگران در خصوص اهمیت بوم و ارزش این‌به و آثار طبیعی و تاریخی منطقه - بهره‌گیری از موقعیت حمل و نقل هوایی در زمینه تجارت گردشگری منطقه‌ای و بین‌المللی

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

بخش دوم: مدل SOAR

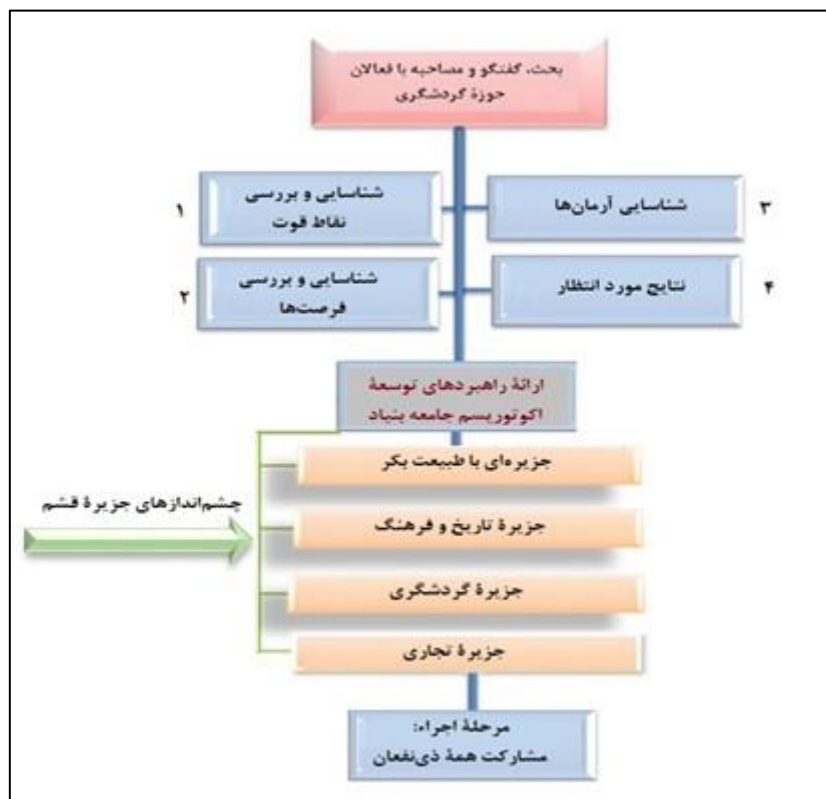
راهبرد استراتژیک SOAR شامل چهار مرحله است که به ترتیب عبارتند از آغاز و برداشتن قدم اول، شناخت و بررسی، تصور، نوآوری و اجرا. در مرحله اول افراد ذی‌نفع و کسانی که به نحوی در توسعه و پیشرفت جامعه مورد نظر نقش دارند، شناسایی می‌شوند. مرحله دوم از فعالان حوزه بوم‌گردی خواسته شد با توجه به سؤالات مطرح شده، نظرات خود را در رابطه با نقاط قوت داخلی به منظور خلق فرصت‌ها و تبدیل آن به آرمان و نتایج است. در مرحله سوم و چهارم مجموعه قوت‌ها، فرصت‌ها، آرمان‌ها و نتایج مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. مرحله اجرا، گام اجرایی است و فراتر از اختیارات و امکانات یک پژوهش است و اجرای آن پس از تصویب طرح است (خاوریان و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۶ - ۱۳۹ و فیروزی و زادلی‌خواجه، ۱۳۹۵: ۳۶). جدول زیر حاصل نهایی تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات با استفاده از مدل SOAR است.

جدول ۵. چهار عامل کلیدی در مدل SOAR

فرصت‌ها	قوت‌ها	تحقیق
<ul style="list-style-type: none"> - افزایش توجه مسئولان به توسعه گردشگری در سواحل خلیج فارس - وجود زمینه‌های سرمایه‌گذاری بخش خصوصی - وجود زمینه‌های افزایش درآمد و اشتغال در جزیره - وجود عناصر طبیعی غنی اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی - امکان توسعه امکانات زیرساخت‌ها و خدمات رفاهی - بهره‌گیری از سیستم خدمات ارزان قیمت برای گردشگران خارجی - افزایش سواد و آگاهی گردشگری جامعه محلی - موقعیت جغرافیایی و سواحل و جزایر - رقابت داخلی با شهرهای نوار ساحلی خلیج فارس و دریای عمان - وجود جنبه تجاری (بازارها) جزیره و کمک به توسعه گردشگری - تبلیغات و بازاریابی 	<ul style="list-style-type: none"> - میراث فرهنگی غنی - وجود انگیزه و استعداد پیشرفت در جوامع محلی - روحیه مهمان‌نوازی جامعه محلی - تمایل به مشارکت ساکنان محلی در فعالیت گردشگری - برخورداری از جاذبه‌ها و میراث متعدد و متنوع تاریخی و فرهنگی - نگرش مسئولین محلی به گردشگری - قابل اعتماد بودن جزیره جهت سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی - سرمایه‌گذاری‌های دولتی و اعطای وام - صدور مجوز کسب و کار گردشگری از طرف نهادهای مربوطه - حمایت سازمان منطقه آزاد جزیره قشم از گردشگری - قیمت خدمات و امکانات رفاهی برای گردشگران 	<ul style="list-style-type: none"> استراتژیک
نتایج	آرمان‌ها	تصمیم‌های
<ul style="list-style-type: none"> - تهیه طرح توجیهی در جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری از طرف جوامع محلی - مشارکت و تسهیل در ایجاد کارگاه‌های آموزش تخصصی جوامع محلی در زمینه گردشگری و حفظ محیط‌زیست - ایجاد بازارهای هفتگی در روستاهای جزیره جهت فروش صنایع دستی و غذای بومی (محصولات) - برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری جزیره با تبلیغات مناسب - برگزاری و شرکت در غرفه در استان‌های دیگر جهت فروش محصولات (لباس، صنایع دستی، غذای بومی و ...) - برگزاری نمایشگاه‌های ملی و بین‌المللی - اتصال هرچه سریع‌تر جزیره به سرزمین اصلی از طریق احداث پل خلیج فارس 	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح در توسعه پایدار گردشگری - اشتغال جوانان جویای کار در جزیره و کاهش نرخ بیکاری - مطرح شدن جزیره قشم به عنوان نمونه گردشگری در سطح جهانی - افزایش خدمات تفریحی و کاربری‌های مناسب برای جذب گردشگران - معرفی منطقه به عنوان یک مقصد تجاری و گردشگری - جذب حداکثری گردشگری با ماهیت فرهنگی - طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> مثبت

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

باتوجه به رویکرد مشارکتی مدل SOAR می‌توان دستیابی به توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد در جزیره قشم را به صورت زیر نشان داد.

شکل ۴. مدل مفهومی راهبردهای توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد SOAR در جزیره قشم

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۸)

به منظور اولویت‌بندی راهبردهای اجرایی در توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد جزیره قشم از میانگین رتبه‌ای داده‌ها استفاده گردیده است. بر اساس مدل و طبق نظر ۳۴ نفر از فعالان حوزه بومگردی راهبردهای اجرایی شناسایی و اولویت‌بندی آن در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۶. اولویت‌بندی راهبردهای اجرایی اکوتوریسم جامعه بنیاد در جزیره قشم طبق نظر فعالان حوزه

بوم‌گردی

اولویت‌بندی	میانگین رتبه‌ای	راهبردهای اجرایی توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد در جزیره قشم
۲	7/0956	- تهیه طرح توجیهی در جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری از طرف جوامع محلی و دادن اطمینان بازگشت سرمایه
۳	7/0588	- مشارکت و تسهیل در ایجاد کارگاه‌های آموزش تخصصی جوامع محلی در زمینه گردشگری و حفظ محیط‌زیست جهت توسعه پایدار گردشگری
۶	6/0479	- ایجاد بازارهای هفتگی در روستاهای جزیره جهت فروش صنایع دستی و غذای بومی (محصولات)
۱	9/0221	- برگزاری جلسات سالانه یا فصلی به منظور سنجش گردشگری و ارائه راهبردهای نو و برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری جزیره با تبلیغات مناسب
۷	5/0249	- برگزاری و شرکت در غرفه در استان‌های دیگر جهت فروش محصولات (لباس، صنایع دستی، غذای بومی و ...) در نیمه گرم سال

۴	7/0344	ایجاد ساز و کار خدمات‌رسانی به روستاهای محروم تر توسط روستاهای برخوردار خود جزیره و ایجاد تنوع در اشتغال برای نیروهای جویای کار
۵	7/0128	تسهیل ارتباط و اتصال هرچه سریع‌تر جزیره به سرزمین اصلی از طریق احداث پل خلیج فارس

منبع: (نویسندگان، ۱۳۹۸)

نتیجه‌گیری

توسعه گردشگری به مثابه یک فعالیت اقتصادی نیازمند فراهم شدن بسترهای لازم برای جذب گردشگر و تقویت و بهره‌برداری هوشمندانه از مزیت‌های نسبی در رقابت با سایر مناطق و فعالیت‌ها است. از این رو شناخت ظرفیت‌های محلی در هر منطقه گام نخست توسعه گردشگری است. بررسی ظرفیت‌های محلی مستلزم نگاهی موسع به عوامل دخیل در فرایند توسعه گردشگری است تا بتوان از این طریق جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، ساختارها و عوامل زیربنایی و آمادگی و نگرش جامعه محلی را مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. جزیره قشم بزرگترین جزیره تنگه هرمز و خلیج فارس است. این جزیره علاوه بر مزیت‌های تجاری و صنعتی، از لحاظ گردشگری هم جزو قطب‌های جذب گردشگر به حساب می‌آید و پتانسیل‌های زیادی برای جذب تعداد بیش‌تری از این میزان گردشگر داخلی و خارجی دارد. همچنین این جزیره علاوه بر جذب گردشگران تجاری دارای مراکز فرهنگی و تفریحی اعم از جنگل حرا، غار نمکی، تنگه چاهکوه، پارک کوروکودیل، قلعه پرتغالی‌ها، چاه تلا و... است که تمام این مراکز به تنهایی می‌توانند منبع عالی درآمدزایی برای جزیره به حساب آید و نتایج حاکی از آن است که جاذبه‌های طبیعی تأثیر زیادی در جذب گردشگران و توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد دارند. پس از بررسی یافته‌های بخش اول، مهمترین اصول راهبردی چهارگانه ماتریس SWOT، راهبردهای بازنگری یا محافظه‌کارانه (WO) شامل: برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح در توسعه پایدار گردشگری، ارائه آموزش‌های لازم به جوامع محلی که در بخش گردشگری فعالیت دارند، گسترش و تجهیز امکانات و خدمات رفاهی، بهره‌گیری از فرصت‌های پیش آمده جهت توسعه اکوتوریسم و ارزآوری برای کشور، توجیه اقتصادی اشتغال‌زا بودن صنعت گردشگری، هزینه کردن جهت تبلیغات مؤثر در جلب گردشگران داخلی و خارجی و افزایش و ارتقای سطح بهداشت و خدمات درمانی در جزیره قشم هستند که باید از مزیت‌هایی که در فرصت‌ها نهفته است در جهت جبران نقاط ضعف استفاده شود. همچنین با توجه به تحلیل‌ها و بررسی‌های صورت گرفته در بخش دوم، در مورد عناصر گردشگری جزیره قشم چنین استنباط می‌شود که جزیره دارای پتانسیل مناسب جهت توسعه اکوتوریسم جامعه بنیاد هست ولی به منظور تبدیل شدن به قطب گردشگری ساحلی کرانه‌های خلیج فارس در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ضمن مشارکت نهادها و سازمان‌های مربوطه و جوامع محلی در تصمیم‌گیری‌های امور گردشگری، نیازمند برنامه‌ریزی راهبردی - ساختاری و عملکردی است که از جمله راهبردهای حاصل از رویکرد استراتژیک SOAR شامل:

- برگزاری جلسات سالانه یا فصلی به منظور سنجش گردشگری و ارائه راهبردهای نو و برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری جزیره با تبلیغات مناسب
- تهیه طرح توجیهی در جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری از طرف جوامع محلی و دادن اطمینان بازگشت سرمایه

- مشارکت و تسهیل در ایجاد کارگاه‌های آموزش تخصصی جوامع محلی در زمینه گردشگری و حفظ محیط‌زیست جهت توسعه پایدار گردشگری
- ایجاد ساز و کار خدمات‌رسانی به روستاهای محروم تر توسط روستاهای برخوردار خود جزیره و ایجاد تنوع در اشتغال برای نیروهای جویای کار
- ایجاد بازارهای هفتگی در روستاهای جزیره جهت فروش صنایع دستی و غذای بومی (محصولات)
- برگزاری و شرکت در غرفه در استان‌های دیگر جهت فروش محصولات (لباس، صنایع دستی، غذای بومی و ...)
- در نیمه گرم سال
- تسهیل ارتباط و اتصال هرچه سریع‌تر جزیره به سرزمین اصلی از طریق احداث پل خلیج فارس

منابع

- احمدی، عباداله و اعتمادی، آیدا (۱۳۹۰). نقش گردشگری در توسعه پایدار، اولین همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار. محل برگزاری: دانشگاه آزاد مرودشت.
- امین بیدختی، علی اکبر، جعفری، سکینه و فرهادی، وحیدرضا (۱۳۹۳). رابطه تعلق اجتماعی و مشارکت اجتماعی با توسعه گردشگری پایدار: نقش میانجی اثرات ادراک شده. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری سال هشتم - شماره ۲۶ - تابستان ۱۳۹۳، صص ۱ - ۲۳.
- ای. واندا، جورج، مایر، هدر و رید، دانلد جی (۱۳۹۱). توسعه گردشگری روستایی (محلی گرایی و تغییرات فرهنگی). ترجمه محمد رضا رضوانی، مهدی رمضان زاده لسبویی و محمد امین خراسانی، انتشارات مهکامه، چاپ اول.
- برقی، حمید، حسام‌پور، محمد دهقان، طوسی، رمضان و جمینی، داود (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری در منطقه خلیج فارس (مطالعه موردی: جزیره قشم). مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، سال دوم، شماره سوم، (پیاپی ۷)، زمستان ۱۳۹۱، صص ۷۵ - ۹۴.
- خاواریان گرمسیر، امیررضا، ژاکلین ام استاورس و علیا، مهدی (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری با استفاده از مدل استراتژیک SOAR (نمونه موردی شهر تفت). مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، شماره ۳، صص ۱۲۷-۱۴۳.
- درام، اندی و مور، آلن (۱۳۸۷). توسعه بوم گردی راهنمای مدیران و برنامه ریزان حفاظت محیط زیست. ترجمه محسن کلاتری و قدیر شکرالله زاده، انتشارات دانش.
- رحیمی، داریوش و رنجبر دستنانی، محمود (۱۳۹۱). ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های اکوتوریسم: روستای هدف گردشگری استان چهارمحال بختیاری. مطالعات پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای سال چهارم، شماره چهاردهم، پاییز ۱۳۹۱.
- رستمی، منا (۱۳۹۶). بررسی موانع فراروی پیاده‌سازی اکوتوریسم جامعه بنیاد در دهستان سیاوو. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیا، دانشگاه هرمزگان.

رضایی، محمدرضا، خاوریان گرمسیر، امیررضا و غفورزاده، مجتبی (۱۳۹۵). توسعه صنعت در استان یزد با استفاده از چارچوب استراتژیک SOAR و ماتریس ANSOFF. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره پیاپی ۲۱، بهار ۱۳۹۵، صص ۴۵ - ۵۶.

رضوانی، محمدرضا، بدری، سیدعلی، ترابی، ذبیح‌الله و هاجری، بهرام (۱۳۹۵). شناسایی راهکارهای توسعه روستایی با استفاده از چارچوب مشارکتی SOAR مورد: روستای میغان. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال پنجم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۵، پیاپی ۱۸، صص ۲۷ - ۴۳.

ضرغام بروجنی، حمید، رسولی، نسترن و کهزادی، سالار (۱۳۹۰). نقش مشارکت جامعه محلی برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در کشورهای در حال توسعه. همایش گردشگری و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ۲۲ و ۲۳ تیرماه ۱۳۹۰.

طالب، مهدی و نجفی اصل، زهره (۱۳۹۸). آموزه‌هایی از روند مشارکت روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی. تابستان ۱۳۹۸، شماره ۲، صص ۲۷ - ۴۸.

عنابتانی، علی‌اکبر، شایان، حمید، جلالیان، حمید و خسروبیگی، رضا (۱۳۹۱). تحلیل عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان توسعه نواحی روستایی ایچرود مطالعه موردی شهرستان - استان زنجان. نشریه تحقیقات کاربردی جغرافیایی، شماره ۲۴، صص ۲۵ - ۴۵.

فاضل بخششی، فرشته (۱۳۸۷). گردشگری جامعه محور راهکاری جهت توسعه پایدار گردشگری در ایران. مجموعه مقالات سمینار تغییرات محیطی توسعه گردشگری پایدار و کاهش فقر، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول.

فلاح‌تبار، نصرالله (۱۳۹۵). جایگاه اکوتوریسم در توسعه پایدار شهر قشم با بهره‌گیری از مدل SWOT. فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال هفتم، شماره یک، زمستان ۱۳۹۵، صص ۲۹ - ۴۲.

کاظمی، مهدی (۱۳۸۲). بررسی آثار اقتصادی و فرهنگی توسعه جهانگردی از دیدگاه ساکنین. فصلنامه مطالعات گردشگری، شماره ۳، صص ۱۶-۱.

کرمی، مهرداد (۱۳۹۱). سنجش پایداری گردشگری از نگاه جوامع محلی: مطالعه موردی شهر نیاسر. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال دوازدهم، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۹۱.

میرزاده کوهشاهی، مهدی، رستمی، منا و غفاری، پروانه (۱۳۹۷). تأثیر اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر ارتقاء سطح زندگی جامعه محلی فرصتی جهت توسعه پایدار (مطالعه موردی: روستاهای جزیره قشم). دومین همایش ملی میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

نوحه‌گر، احمد، حسین‌زاده، محمد مهدی و پراسته، اسما (۱۳۸۸). ارزیابی قابلیت‌های طبیعت‌گردی جزیره قشم با بهره‌گیری از مدل مدیریت استراتژی SWOT. فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۵، پاییز ۱۳۸۸، صص ۱۵۱ - ۱۷۲.

- Aref, F., Redzuan, M & Gill .S. (2010b). Dimensions of Community Capacity Building: A review of its Implications in Tourism Development. Journal of American Science, vol.6, No. 1,pp:170-180.
- Bith, B. (2011). Community-based ecotourism and empowerment of indigenous people: the case of Yeak Laom community development, Cambodia (Doctoral dissertation, Lincoln University).
- Cater, E. (2006). Ecotourism as a western construct. Journal of Ecotourism, 5(1-2), 23-39.

- Cole, S. (2006). Cultural tourism, community participation and empowerment. *Cultural tourism in a changing world: Politics, participation and (re) presentation*, 89-103.
- Peeters, L. W., & Ateljevic, I. (2017). Women empowerment entrepreneurship nexus in tourism: Processes of social innovation. In *Tourism and Entrepreneurship* (pp. 94-109). Routledge. published in the Taylor & Francis e-Library.
- Sail, R. M. & Abu-Samah, A. (2010). Community Development through Community Capacity Building: A Social Science Perspective. *Journal of American Science*, Vol. 6, No. 2, pp. 68-76.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism management*, 20(2), 245-249.
- Sharpley, R. And Telfer, David J., (2002), "Tourism & Development, Concepts & Issues". Clevedon: Channel View Publications.
- Sharpley, R. And Telfer, David J., (2008), "Tourism & development in the developing world", Suansri, P. (2003). *Community based tourism handbook*. Responsible Ecological Social Tour-REST.
- Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism management*, 21(6), 613-633.
- Wang, C. C. (2016). Political challenges in community-based ecotourism. *Journal of Sustainable Tourism*, (24) 11, 1555-1568.
- Wang, H., Yang, Z., Chen, L., Yang, J., & Li, R. (2010). Minority Community Participation in Tourism: a Case of Kanas Tuva villages in Xinjiang, China. *Tourism Management*, 31(6): 759-764.
- Yan-li, GUI, Yan-gang, FANG & Ji-sheng, LIU, COMMUNITY-BASED ECOTOURISM IN NATURE RESERVE OF CHINA, pp. 276-282, 2004.
- Zhang, H., & Lei, S. L. (2012). A structural model of residents' intention to participate in ecotourism: The case of a wetland community. *Tourism Management*, (33) 4, 925.

Identifying community-based ecotourism development strategies in Qeshm Island from the perspective of ecosystem activists: A SOAR strategic model approach

Mehdi Mirzadeh Kohshahi¹

Assistant Professor, Department of Geography, Hormozgan University

Mona Rostami

Graduated from Hormozgan University with a master's degree in ecotourism planning

Abstract

Sustainability Ecotourism requires comprehensive participation of the host community in ecotourism projects. Community-based ecotourism is an approach in which the local community acts as the founder and promoter of ecotourism and comprehensively participates in its development. The purpose of this research is to identify community-based ecotourism development strategies in Qeshm Island from the perspective of ecotourism activists. This study used a descriptive-survey and applied research method using library studies and field studies (questionnaire and interview). It also used SWOT analysis to identify strengths, weaknesses, opportunities and threats as well as the SOAR strategic model to develop a strategy for the development and description of strengths, opportunities, aspirations and results. The most important strategy resulting from SWOT analysis is a (conservative) review strategy that makes use of the advantages that lie in opportunities in order to compensate for the weaknesses. Among the SOAR model strategies, the first priority was organizing annual or seasonal meetings to measure tourism and providing new strategies and making accurate planning to identify the various capabilities of Qeshm Island in tourism with appropriate advertising. Therefore, based on both models, the development of community-based ecotourism in Qeshm Island requires an efficient management system.

Keywords: ecotourism, local community, community based ecotourism, Qeshm Island, SOAR.

¹ . Corresponding author: mirzadekouhshahi@gmail.com